

TÜRK KÜLTÜRÜNDE

ARGO

Editörler

Prof. Dr. EMİNE GÜRSOY-NASKALI

Doç. Dr. GÜLDEN SAĞOL

Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını
Publications of Turkestan and Azerbaijan Research Centre

Türk Kültüründe Argo

Editörler

Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALİ ve Doç. Dr. Gülden SAĞOL

ISBN 90-804409-9-X

Birinci Baskı: 2002, Haarlem, Hollanda

© Copyright 2002, SOTA

Research Centre for Turkestan, Azerbaijan, Crimea, Caucasus, and Siberia

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı
Kapak Tasarım: Paralel Reklam
Baskı: Bizim Matbaa

All rights reserved.

No parts of this book may be produced or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Bütün hakları saklıdır.

SOTA Vakfının müsaadesi olmadan tamamen veya kısmen iktibas edilemez.

Yayınlayan / Publisher
Stichting SOTA
Postbus 9642
2003 LP Haarlem
Netherlands

Telephone / fax: +31 23 529 28 83

E-mail: <sota@wanadoo.nl>

<<http://www.turkistan.org>>

SATICI ARGOSU

Fahrünnisa BİLECİK*

Argo, toplumda belli bir gruba veya belli bir sosyal sınıfa mensup olan insanların, kendi aralarında konuştukları dili, başkalarının anlamaması düşüncesiyle oluşturdukları kelimeler dağarcığıdır.

Argo tabiri, Türkçeye yakın zamanlarda girmiştir. Önceleri “lisan-ı erazil”, “lisan-ı hezele” gibi terimler mevcuttu, halk arasında da külhanbeyi, tulumbacı veya ayak takımı ağzı denirdi. Yine eski lügatlerde “hırsız dili” yani hırsızların başkasının anlamaması için kendi aralarında konuştuğu özel dil anlamında kayış dili tabiri vardır. Ayrıca, Anadolu'nun bazı yerlerindeki yörüklerin kendi aralarında konuştukları gizli bir dil vardır ki, bu da bir çeşit argo sayılabilir (abdal dili). Argo, dar anlamıyla hırsız veya ayak takımı dili için kullanılır, daha geniş anlamıyla da “öğrenci argosu, esnaf (satıcı) argosu, şoför argosu, denizcilik argosu” gibi belli zümrelerin kendine mahsus terimleri olan dilini karşılar.

Bu tebliğde, aynı zamanda bir zümre dili olan argonun, satıcılara âit kısmı ele alınacak, satıcı veya esnaf argosunun; pazar satıcıları, seyyar satıcılar, eskiciler ve döviz satıcılarına mahsus bölümü incelenecektir.

Pazar satıcısı argosu; semt pazarı ve bit pazarı argosu olmak üzere ikiye ayrılır. Semt pazarlarındaki satıcılar, mallarının rağbet görmesi amacıyla, sattıkları malın özelliğini ve biçimini de göz önüne alarak insanların ilgisini ve dikkatini çekecek kelime ve tabirler kullanırlar. Günlük hayatı, insanların problemlerini, hafızalarda yer etmiş olayları, dizileri, sanatçıları mizahî bir şekilde sattıkları mal ile bütünleştirirler. Müşterileri genellikle kadınlar olduğu

* Dr. Fahrünnisa Bilecik, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

için, onlara yönelik kelime ve söyleyişler pazarcı argosunda daha çok yer tutar.

Muşmula veya döngel isimli meyveyi almak üzere tezgaha yaklaşan hanım müşteri yaşlı ise, satıcı “muşmula” diye bağırmaya başlar. Ancak genç ve güzel bir hanım, müşterisi olacaksa, bu defa aynı satıcı, “döngel, döngel” diye seslenir. Gözünün tutmadığı erkek bir müşteri salatalık alacaksa “hıyara bak, hıyara” veya “beton gibi bunlar” diye bağırarak satıcı, genç bir kız, müşterisi olacaksa, aynı salatalıklar için “kütür kütür”, “taze taze”, “kurabiye bunlar”, “badem gibi”, “ilik gibi” diye seslenir. Giyim eşyası satan pazarcıların ise zaman zaman “Allı verelim, morlu verelim, şu bayanlara sarılıverelim” sözleriyle karşılaşırız. Semt pazarlarında orta yaşlı ve yaşlı müşterilere “anne, abla, teyze” söyleyişi çok yaygındır. Genç kız veya genç hanımlara ise doğrudan hitap edilmez, malının cinsine veya şekline göre “çiçek gibi”, “fıstık gibi bunlar” tarzında ifadelerle yaklaşılır.

Malının çok ucuz olduğunu belirtmek isteyen satıcı, “batan geminin malları bunlar!” tabirini kullanırken, seracılığın çok fazla gelişmediği dönemlerde pazardan kalkacak bir meyve veya sebze için “gelin oldu” ifadesiyle ya da satılacak malın çok az kaldığını belirten “bir dostluk kaldı” söyleyişiyle karşılaşırız.

Pazarcılar için genel problemler, gündelik hayat çok önemlidir. Gelin kaynana problemini; bir balıkçının, balıklarını satarken “gözleri kaynanamın gözü gibi” tabiriyle, pazardaki bir çiçekçinin kaktüsleri için “kaynanamın dili gibi” söyleyişiyle hatırlar, cinsel problemlere deva olacak şeyi “aganigi maganigi” tabiriyle öğreniriz. Beğendiği sanatçıları sattığı malın cinsi veya şekli ile bütünleştirerek “Sibel Can gibi balıklar”, “Marianna gözlü balıklar bunlar!” diye bağırarak Pazar balıkçısıyla kendimizi televizyonun önünde gibi hisseder, “bunların fiyatı 7.5 abla” diyen bir başka satıcı ile yakın zamanda yaşadığımız ve milletçe çok üzüldüğümüz deprem felâketine mizahî bir şekilde yaklaşırız.

İnce bir zekâ ve espri anlayışının ürünü olarak “Haydi çay şekeri bunlar!” diye bağırarak pazarcının karpuz sattığını, “Derya kuzusu burada” diyen satıcının ise balıkçı olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz.

Pazar satıcısı argosunda, satılan malın yetiştigi yer de önemli bir malzeme konusudur. “Beykoz’un Ayşesi” ile fasulye, “Çengel” ile salatalık, “Kavak” ile incir kastedilmesi gibi.

Pazar esnafı argosunda; *faul* hata, *fort* sürtünme, *fortçu* müşteri olmadığı halde sırf kadınlara sarkıntılık edebilmek için pazara gelen erkek, *harbiden* hilesiz, *dandik* kötü, *damlamak* gelmek, *enginari çalıştırmak* düşünmek, *gasgallamak*, *kaskallamak* itelemek ve *iteklemek* çürük mal sokuşturmak, *kafa koparmak* kazıklamak, *kazık atmak*, *kakalamak* ve *kelek yapmak* bir malı fahiş fiyatla satmak, *kazıkçı* bir malı fahiş fiyatla satmayı âdet haline getiren kimse, *kazık marka* fahiş fiyatlı mal, *kokoz* işlerin durgunluğu, *katakulli* hile yapma, *kapık* ve *asker* para, *sakal* siftah, *sakal atmak* siftah sağlamak, *havada katlamak* ezici bir üstünlük sağlamak, *hava civa* değersiz, *helâlinde* iyi, güzel mal, *kafadan doğrudan*, *ayazlamak* işler kötü gitmek, *aynen* hemen, derhal, *tırnakçılık* esnafın yaptığı hırsızlık, *beleş* bedava, *bodoslama* önüne bakmadan, *bordadan* yan taraftan, *borda etmek* yanaşmak, *cavalacoz* değersiz, *caz yapmak* gevezelik etmek, *coğrafya* dış görünüş, *bakıcı* alıcı olmayan, vakit geçirmek için mala bakan kimse, *kıyısmak* pazarlık, *dehlemek*, *mektebe başlatmak*, *mektep*, *mektep etmek* ve *okutmak* ise satmak anlamına gelir. Bu tabirler, seyyar satıcı argosunda da vardır. Pek çoğu da gündelik hayatımıza girmiştir.

Bit pazarı argosu ise, semt pazarı argosuna göre daha dar bir çevre içinde gelişmiştir ve bu sebeple bit pazarları ve açık arttırmalar haricinde kullanılmamaktadır.

Bu argoda; *çay içmek* bir alışverişten caymak, *adım* ve *evlek* para, *Anadolu* aptal, taşralı, *bitlemek* yeni alınmış bir malı karıştırmak, işe yarar şeyler olup olmadığını araştırmak, *dürtmek* alışverişte hileli, çürük, değersiz malı diğerlerinin arasına karıştırmak, *hamıstaş* bir işten ne kâr ne de zarar etmek, *hayvan terli olmak* mal umulanın üstünde fiyat bulmak, *imşa* olmak ortak olmak, *diş çekmek* açık arttırmada maldan anlamadığı halde pey sürüp çekilmek için avanta istemek, *dişçi* açık arttırmada maldan anlamadığı halde pey sürüp çekilmek için avanta isteyen esnaf, *haraza almak* kâr almak, alışverişten pay almak, *haver* bir işin birlikte yapıldığı kimse, ortak, *kallüp etmek* bir malın fiyatını tahmin etmek, bir mezattan önce ya da sonra malın ederini belirlemek, *karadeniz* mezatlarda korkusuzca pey süren esnaf, *kaskaslamak* bir nesneyi ederinden fazlaya satmak, *kesmek* ortaklaşa alınan bir malı açık arttırma yaparak küçük kârlarla satmak, *kilometre koymak* bir malın girdisini, maliyetini yüksek göstermek, *koymak* açık arttırmada malın fiyatını kasıtlı olarak yükseltmek, *parmağım içinde* bu işe ortağım ifadesi, *tavcı* açık arttırmada ortalığı karıştıran esnaf, *urpu turpu* içinde kârı da zararı

da var, *boka salmak* açık arttırmada konudan anlamadığı halde fiyat önerisinde bulunmak, *doldurmak* satılmak istenen bir mala ederinden çok fazla fiyat biçip satıcıyı aldatmak, *eminoğlu* paraca güçlü, kefilî olan esnaf, *horozoğlu* açık arttırmada bilir bilmez pey süren esnaf, *kaleminden açmak* bir açık arttırmayı izleyen ikinci ve aynı malla ilgili açık arttırmayı erbabı arasında malın yükselmiş olduğu fiyattan açmak, *namaza gitmek* açık arttırmada malın daha pahalı satılması için çabalamak, *namazdan çağırmak* veya *telefondan çağırmak* açık arttırmada çok pey süren esnafı uyarmak, *topçu* iflâs etmiş esnaf, *topu atmak* iflâs etmek, *ustama danışayım* bunu şimdi alamam ifadesi, *yatmak* ortak olmak anlamına gelmektedir.

Seyyar satıcı argosu da semt pazarı argosu gibi geniş bir çevrede kullanılmaktadır. Bilhassa büyük şehirlerde çok yaygındır. Belediyeler tarafından yasaklanmasına rağmen hemen her köşe başında bir seyyar satıcıya veya diğer bir tabirle işportacıya rastlamak mümkündür. Bu argoda, günlük hayatımızda kullandıklarımızın yanı sıra bize hiç de tanıdık gelmeyen ifadeler de mevcuttur.

Seyyar satıcı argosunda; *koltukçu* dükkânsız esnaf, yani işportacı, *kulak* çok kazançlı mal, *manita* çalıntı malı indirim yapar gibi satma, *yorgun* hırpalanmış mal, *turna* aldığı malın bozuk olduğunu anlayıp geri getiren müşteri, *yalı direği* (*kazığı*) patlıcan, salatalık, kabak, havuç, pırasa, *ikizlere takke* (*başlık*) sütyen, *kebab* patlamış kestane, *nallı kuzu* (*fatma*) at veya eşek eti, *baro* paralı müşteri, *tıkır* peşin anlamındadır. Seyyar satıcıların kâbusu olan zabıta memurlarına ise *aynasız*, *bıyıklı*, *dayı*, *gestapo*, *kaldırım kargası*, *zarbo*, *makinelî*, *kalpakçı*, *patburun* denilmektedir. Rüşvet ise *Ahmet çavuş*, *anahtar*, *çorba*, *eşantiyon*, *mama*, *köfte* ve *yem* kelimeleriyle karşılanır.

Eskici argosu, eskiden çok yaygın olan eskicilik mesleğinin artık büyük şehirlerden ziyade, küçük şehirlerde rağbet görmesiyle dar bir alanda yaşama şansı bulmuştur. Bu argoda; *mahalleci* sırt eskicisi, *üç etek* bohçacı kadın, *tahta kuruşu* mal sahibi anlamında kullanılmaktadır.

Döviz satıcısı argosu ise, bugün çok kullanılmamakla beraber tedavüldeki paralar; şekillerine, üzerindeki resimlere ve renklerine göre isim aldıkları için önemlidir. Yabancı paralar; *Alaman*, *çeyrek* mark, *asker* herhangi bir para, *çekik* Japon parası, yen, *çingiraklı moruk oskisi* Fransız frangı, *çukulata* İsviçre frangı, *gaco oskisi* sterlin, *gül* gulden, *hacı*, *hurma* riyal, *kraliçe*, *kız* sterlin, pound, *makarna* liret, *papaz* Batı Alman markı, *şil*, *şilte* şilin, *tam*, *yeşil*, *yeşil paçaroz* dolar, *yoğurt*, *yugo* Yugoslav para birimi

şeklinde isimlendirilirken, Türk parası, *Memet, sipari, mangiz, mangır, pul, tıngır, Turgut, Köprülü, Konyalı, kayme, kınalı* gibi isimler almıştır.

Argonun yalnızca bir bölümünü oluşturan satıcı argosunu, hayatımızdaki yeri itibariyle düşünecek olursak, genel anlamda argonun sadece bir ayrıntı olamayacağı gerçeğiyle karşılaşırız. Belli topluluklar ve meslek grupları var olduğu sürece argo da var olacaktır. Günlük yaşayışımızda önemli bir yeri olan aynı zamanda da halkımızın zekâ ve esprî anlayışını yansıtan argo, dikkatle incelenecek olursa, kültürümüze ayna tutacaktır.

Kaynaklar

- Aktunç, Hulki. *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. Afa yayınları. İstanbul, 1990.
- Devellioğlu, Ferit. *Türk Argosu*. 2. baskı, T.D.K. yayınları. İstanbul, 1945.
- Halit, Mehmet. *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*. İstanbul, 1934.
- Kadri, Hüseyin Kazım. *Türk Lügati*. 4 cilt, T.D.K. yayınları. İstanbul, 1945 (4. cildin yeri ve tarihi).
- Kaynardağ, Arslan. "Tarihi Değişen Yönleri ve Gizli Diliyle İstanbul Bitpazarı / Bitpazarı'nın Gizli Dili ve Argosu." *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984*. Anadolu Sanat yayınları. İstanbul, 1984.
- Koçu, Reşat Ekrem. *İstanbul Ansiklopedisi*. 10 cilt, İstanbul, 1958-1971.
- Meydan Larousse, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. 14 cilt, Meydan Yayınevi. İstanbul, 1969-1985.
- Türk Dil Kurumu. *Derleme Sözlüğü*. 12 cilt. Ankara, 1963-1982.
- Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü*. 8 cilt. Ankara, 1963-1977.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. 6. baskı. Ankara, 1981.